DOI: https://doi.org/10.54937/ssf.2022.21.3.142-151

Ján Kalinčiak a jeho školský reformný návrh

Ján Kalinčiak and his School Reform Design

Miroslav Gejdoš

Abstract

In our literary history, there are certainly several writers who stand above the content and scope of their work higher than Ján Kalinčiak. However, few of them are more readable, more attractive, and I guess even more polyphonic than the creator of Restoration. Perhaps there is a reason that Kalinčiak - a novelist and novelist overshadowed Kalinčiak - a teacher and practical educator. Let's think about the other face of his personality, the writer's pedagogical activity. Janek Kalinčiak's life's work deserves it.

Keywords: Ján Kalinčiak. Pedagogy. Reforms. Education.

Vo fonde Slovenského evanjelického a. v. gymnázia Revúca (SEGR) v Slovenskom národnom archíve je zachovaný školský reformný návrh pod názvom *Ústrojnosť školstva v Superintendencii evanjelickej a. v. Prešporskej* z 31. mája 1862, ktorého autorom je práve Ján Kalinčiak. Podrobnejšie sa budeme zaoberať jeho doteraz nepovšimnutým školským návrhom, v ktorom predkladá koncepciu reformy (úpravy) školstva v evanjelickom senioráte vtedajšej Prešporskej superitendencii.

V prostredí evanjelickej ev. a. v. cirkvi vznikali v minulosti podobné návrhy na zlepšenie stavu škôl z pera Jána Kollára[1], Daniela Lehockého[2], Jána

[1] *Ján Kollár (* 29. júl 1793, Mošovce – † 24. január 1852, Viedeň) bol slovenský politik, básnik a spisovateľ, pedagóg, ideológ slovenského a predstaviteľ českého a slovenského národného obrodenia, jazykovedec, archeológ, evanjelický kňaz. Patril k zásadným osobnostiam hlásiacim sa k politickému programu panslavismu. Písal aj pod pseudonymom Čechobratr Protištúrsky. Je po ňom pomenovaná planétka (20991) Jánkollár.*

[2] *Daniel Lehocký (6.3.1759, Banská Bystrica – 1840, Malá Čalomija, okr. Veľký Krtíš) bol pedagógom.Študoval v Bratislave a Jene, od roku 1784 pôsobil ako evanjelický farár v Hornej Mičinej, neskôr v Malej Čalomiji. Staral sa o povznesenie miestnych škôl a o zlepšenie výchovy ľudu. V pedagogických názoroch vychádzal z Komenského. Žiadal zriadiť jednotnú všeobecno-vzdelávaciu školu pre všetku mládež od 6 do 15 rokov, vyučovanie orientovať na prax, výchovu zbaviť dogmatizmu, donucovania a ťažkých trestov. Deti treba vychovávať k samostatnosti a tvorivosti. Autor práce Kniha o moudrém a křesťanském vychovávaní dítek (Bratislava 1786) a Slabikář větší pro školy nejvíc dedinské a domácí potreby (z rukopísanej podoby sa zachovalo len torzo).*

Seberíniho[3] a radu ďalších. Kalinčiakov návrh má však v danom momente a za danej situácie iné parametre. Navrhuje v ňom veľmi prehľadne úpravu ucelenej sústavy škôl – od elementárnych (dedinských) cez stredné až po vyššiu (vysokú) bohosloveckú školu. Nevie sa kto a za akým účelom ho poveril vypracovať predmetný návrh, je však zrejmé, že mal byť východiskom pre príslušné rozhodnutia cirkevných ev. a. v. orgánov, čo je jasné aj z toho, že návrh bol vecne pripomienkovaný. Autora pripomienok nemožno z archívnych podkladov identifikovať, nakoľko nie je podpísaný. Keďže dokument je vo fonde písomností revúckeho gymnázia, mohol ho posudzovať alebo aspoň študovať niektorý z učiteľov tejto strednej školy. Nevieme ani pri akej príležitosti návrh pripravil, možno však dedukovať, že mal byť reakciou na zjavné problémy školského vývoja, čo Kalinčiak vyjadruje aj v samotnom úvode k vlastnému návrhu: "...doterajšie vyučovanie nebolo dostatočné a treba ho upraviť." Pri realizácii reformných krokov nabáda Kalinčiak postupovať systematicky a odporúča „uznať a prijať to, čo je v školstve u iných spoluveriacich lepšieho ako u nás doteraz, a spolu lepšie spôsoby vyučovania v lone svojom uviesť, a to len podľa potrieb a okolností, v ktorých u nás žijeme, modifikovať (Michalička, 2007, s. 76). To je znak Kalinčiakovej uvážlivosti v postupe úprav a súčasne prejav znalostí súvekých pedagogických pohybov mimo Slovenska. To mu umožňoval práve pobyt mimo Slovenska, akýsi nadhľad a možnosť oboznamovať sa s pedagogickými prúdmi v českých krajinách. Iným osobitným prvkom Kalinčiakovho návrhu je ohľad na rakúsku školskú legislatívu, z čoho je zrejmé, že v politickom zmysle bol v tom čase orientovaný na rakúske (české) pomery, ktoré boli i v školskej oblasti progresívnejšie než uhorské.

Pri koncipovaní návrhu vychádzal Kalinčiak z potrieb ev. a. v. cirkvi, aj ona „*dvíhala, zvelebovala cit, um, duch a mravnosť človeka*" predovšetkým prostredníctvom škôl. Prostriedkom realizácie tohto cieľa bola reformovaná školská sústava, o ktorú sa pokúsil práve Ján Kalinčiak. Ako píše v úvode „dobre a rozumne organizované školstvo je podmienkou vnútorného vývinu každého kresťanského vyznania (Michalička, 2007, s. 77). V tomto smere je zrejmé komeniánske hodnotenie vzdelanosti, ktorú hlásal v tom čase aj August Horislav Škultéty[4]. Iste nie je náhodná podobnosť jeho formulácie

[3] *Ján Seberini alebo Seberíni; staršie písanie Ján Szeberínyi (* 1. január 1780 – † 10. február 1857) bol slovenský kňaz, evanjelický farár v Banskej Štiavnici (od roku 1832?), národovec, náboženský spisovateľ a pedagóg, superintendent banského dištriktu, bojovník proti maďarizácii. Teológiu študoval na Prešovskom kolégiu. Narodil sa v rodine Štefana Seberiniho a jeho manželky Zuzany rodenej Törökovej*

[4] *Ľudovú školu navštevoval v rodisku. Nižšie triedy gymnázia absolvoval na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici a vyššie v Kežmarku v rokoch 1833 – 1836. V rokoch 1836 – 1839 študoval teológiu na evanjelickom lýceu v Bratislave, kde od roku 1839 bol námestníkom profesora Juraja Palkoviča na Katedre reči a literatúry československej. V rokoch 1841 – 1848 bol kaplánom u superintendenta Pavla Jozeffyho v Tisovci. V rokoch 1848 – 1850 bol farárom v Dlhej Vsi*

s tou, ktorú Škultéty uviedol pri otváraní revúckeho gymnázia "... osveta sa prelieva do národov zvlášť dobre usporiadanými školami ..." (Horečný, 1972).

Prvým článkom v „ústrojenstve" školstva sú dedinské školy, ktorými má na mysli prvé dva ročníky elementárnej školy, na ktorých sa vyučuje náboženstvo, slovenský jazyk, počítanie, druhý krajinský jazyk, peknopis, kreslenie a spev. Vyučovacím jazykom má byť slovenská náukozdielna reč.

Hlavné školy majú byť štvorročné s 22 až 24 vyučovacími hodinami týždenne (podľa jednotlivých ročníkov), ako vyučovaciu reč požaduje slovenčinu. Uplatňovaním vyučovacieho jazyka slovenského v elementárnom školstve sa Kalinčiak pripája k celému radu národne orientovanej inteligencie, ktorá od 40. rokov 19. storočia vystupovala verejne s touto požiadavkou. Hlavná škola sa má pridržiavať učebného plánu z roku 1855, pri vyučovaní odporúča používať učebnice, keďže slovenské neexistovali, písané v jazyku biblie. Ako metodická príručka mala učiteľom slúžiť Jahrbuch für Lehrer, Eltern und Erzieher *(Ročenka pre učiteľov, rodičov a vychovávateľov)* vydaná v roku 1856 v Prahe.

Stredné školy zamýšľal Kalinčiak budovať postupne a rovnako pre ne požadoval ako vyučovaciu reč slovenský jazyk, pripúšťal však, že jeden z predmetov sa môže vyučovať po maďarsky a druhý po nemecky, čím sa mala rozšíriť jazyková kompetencia budúcich absolventov stredných škôl a ich uplatnenie v praxi, ba aj mimo regiónu Slovenska. Používať sa mali,

a v rokoch 1850 – 1852 v Rozložnej. V rokoch 1862 – 1874 pôsobil na Prvom slovenskom gymnáziu v Revúcej. Po jeho násilnom zatvorení začas žil u Štefana Marka Daxnera v Tisovci. V rokoch 1875 – 1891 bol farárom v Kraskove. Patril k najprogresívnejšie zmýšľajúcim štúrovcom a predstaviteľom slovenského emancipačného hnutia 19. storočia, ktorí horlili za sociálne a kultúrne povznesenie slovenského národa. Počas pôsobenia v Tisovci patril k zakladateľom verejnej čitárne a cirkevnej knižnice, v ktorej bol zároveň prvým knihovníkom, spolku miernosti, nedeľnej školy i hospodárskeho spolku. Pre svoj zápas o rozvoj národného života Slovákov bol v revolučných rokoch 1848 – 1849 zatknutý a vyšetrovaný štatariálnym súdom v Plešivci. Svojou pôvodnou tvorbou sa významne zaslúžil o rozvoj slovenskej literatúry, zvlášť v oblasti pre deti a mládež. V roku 1840 ako prvý zo štúrovcov vydal zbierku svojej poézie Básne. V roku 1842 bol spoluzostavovateľom Zpěvníka evangelického, do ktorého prispel 7 piesňami. Pre potreby vznikajúcich spolkov miernosti vydal v rokoch 1846 – 1847 spis Beda a rata. V tých istých rokoch spolu s Jonatanom Dobroslovam Čipkom a Štefanom Markom Daxnerom vydal dva zväzky Zorničky, zábavníka pre dietky, prvého diela pre deti napísaného v spisovnej slovenčine. Ich pokračovaním boli dva zborníky Rečňovanka pre slovenskje školi, vydané v rokoch 1850 a 1855, ktoré ovplyvnili slovenskú vlasteneckú, jazykovú a estetickú výchovu na slovenských školách. Spolu s Daxnerom a Čipkom zapísal zozbierané slovenské ľudové rozprávky do Codexu tisovského, ktorý sa neskôr stal prameňom k Dobšinského Slovenským povestiam. Významný je jeho podiel na rozvoji slovenského školstva a pedagogiky. Stal sa členom prípravného výboru pre založenie Prvého slovenského gymnázia v Revúcej, ktoré dňa 16. 9. 1862 otvoril. Pôsobil v ňom ako profesor náboženstva, slovenského jazyka a dejepisu až do jeho násilného zrušenia v roku 1874. Zároveň bol prvým správcom tohto gymnázia, zaslúžil sa o jeho duchovný a hmotný rozvoj. Počas dvanásťročného pôsobenia v revúckom gymnáziu napísal 14 učebníc, ktoré ostali v rukopise. Pre dejiny školstva a pedagogiky sú významné Pamäti Slov. ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného Učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci, vydané v roku 1889.

pokiaľ boli k dispozícii, slovensky písané učebnice, prípadne učebnice v jazyku biblie a predpísané učebnice v nemeckom a maďarskom jazyku. Stredné školy mali organizačne i obsahovo nadväzovať na hlavnú školu, čím Kalinčiak podporoval trend utvárania priechodného školského systému.

Aj keď to výslovne neuviedol, prvé miesto medzi strednými školami pripísal Kalinčiak gymnáziu. Jeho organizačné a obsahové parametre mali vychádzať z Entwurfu z roku 1849[5], pre uľahčenie prestupu z hlavnej školy odporúčal utvárať aj prechodné triedy. Podobná myšlienka pedagogickej podpory prechodu z jedného stupňa školy na vyšší sa potom už opakovala aj v návrhoch ďalších reformátorov.

Učebný plán gymnázia vychádzal z platného Entwurfu, takže ako vyučovacie predmety mali figurovať: náboženstvo, slovenský a biblický jazyk (biblická čeština), latinčina, gréčtina, maďarčina, nemčina, dejepis a zemepis, matematika, filozofia a prírodné vedy. Zvláštnosťou je zaradenie bibličtiny do obsahu vzdelávania, čím podčiarkol modifikáciu a svojbytnosť učebného plánu pre potreby ev. a. v. cirkvi. Na nižšom gymnáziu sa povinne mal vyučovať krasopis, výberovo spev, ďalšia krajinská reč, kreslenie a telocvik. Obsah vyučovania náboženstva mala právo určovať superintendencia s odvolaním sa na dištriktuálny konvent, obsah materinskej reči, slovenského jazyka a bibličtiny mohli stanoviť škola, riaditeľ a učitelia. Osemročné gymnázium malo mať od 24 do 27 vyučovacích hodín týždenne. Počet gymnaziálnych profesorov sa mal riadiť predpisom z roku 1855, mali sa utvárať možnosti prechodu z nižšieho gymnázia na vyššiu reálku. Kalinčiak žiadal, aby superintendencie zakladali pri gymnáziách alumneá a starali sa o ich prevádzku.

---

[5] *Po porážke maďarskej buržoáznej revolúcie roku 1849 predstavitelia slovenskej buržoázie očaké že ich viedenská vláda za vernosť patrične odmení a poskytne im viac práv na samostatný národný í Predkladali žiadosti a návrhy, ako si oni predstavujú vyriešenie slovenskej otázky, ale viede absolutizmus sledoval svoje ciele. Po porážke maďarskej revolúcie podliehali školské otázky v Uho Ministerstvu vyučovania vo Viedni. V tom čase sa uskutočnila v Rakúsku reforma stredného školstva podľa návrhu H. Bonitza a F. Ex; Entwurf einer Organisation der ôsterreichischen Gymnasien und Realschulen (1849 - Osnova organizovania rakúskych gymnázií a reálnych škôl), ktorého platnosť sa roku 1850 rozšírila aj na Uhorsko. Vi uskutočnil minister školstva Lev Thun aj reformu ľudových škôl v Rakúsku a Uhorsku, ktorá platil; Októbrového diplomu roku 1860.*
Na základe týchto reforiem sa mohol materinský jazyk používať ako vyučovací. Podľa Entwurfu sa delili stredné školy na osemtriedne gymnáziá a šesťtriedne reálky. Osemtriedne gymnáziá vznikli spojením bývalých šesť tried gymnázia s dvojročným filozofickým kurzom na lýceí Reálky sa delili na nižšie dvojtriedne s praktickým ročníkom a na vyššie trojtriedne. Nižšie reálkj nazývali aj meštianske Školy. Entwurť sa niesol v herbartovskom a neohumanistickom duchu. Do gymnázií sa zaviedlo vyučovanie gréčtiny, rozšírilo sa vyučovanie matematiky a zemepis sa stal samostatným vyučovacím predmetom. nižších tried gymnázia sa zaviedlo vyučovanie prírodovedných predmetov.
Gymnaziálne štúdium končilo maturitou. Entwurf dal organizačné základy strednej škole v novoveku. Zaviedla sa povil príprava gymnaziálnych profesorov na filozofickej fakulte, ktorá sa stala rovnocennou ostatným fakúlt univerzity. Slováci si veľa sľubovali od thunovskej reformy, najmä poslovenčenie stredných škôl. Entwurf obsahí ustanovenie (§ 17), že reč kraja, v ktorom sa nachádza gymnázium, môže byť na ňom vyučovacourfi| Aj napriek tomuto ustanoveniu sa však poslovenčovanie gymnázií na slovenskom území, kde prevladala slovenčina, uskutočňovalo ťažko. Od roku 1 855 sa namiesto maďarčiny začala do gymnázií závadzať nemčina.

Ako metodický materiál pre učiteľov gymnázií uviedol knihu Matoušeka Normaliennaschlagenbuch für Österreichische öffentliche Gymnasien.

Ďalším typom strednej školy v návrhu bola nižšia reálka. Predstavil ju vo svojom návrhu ako pokračovanie hlavnej školy s možnosťou poskytnutia všeobecného vzdelania pre potreby technických povolaní, nižšia reálka sa mala zriaďovať v sídlach úplnej hlavnej školy. Túto funkciu neskôr plnila rozšírená meštianska škola. Nižšia reálka mala mať tri ročníky.

Do obsahu vyučovania nižšej reálky zaradil Kalinčiak náboženstvo, slovenský, maďarský a nemecký jazyk, dejepis, zemepis, matematiku, prírodné vedy, kreslenie a peknopis. Prvý ročník mal mať 28 vyučovacích hodín týždenne, ďalšie dva po 30. Kalinčiak žiadal, aby sa z 2. a 3. triedy nižšej reálky dalo prestúpiť do 3. a 4. triedy gymnázia, keď študent preukáže zvládnutie nárokov príslušných gymnaziálnych tried. Ďalšie podmienky fungovania nižšej reálky už neuvádza.

Pokiaľ ide o učiteľský ústav (učiteľské semenisko) navrhuje ho zriadiť všade tam, kde má sídlo hlavná škola a nižšia reálka. Ústav bol dvojročný a jeho vyučovacou rečou bola slovenčina. Predpokladom pre štúdium na učiteľskom semenisku bolo absolvovanie gymnázia alebo nižšej reálky. Čo sa týka rozsahu, Kalinčiakov návrh kopíroval vtedy existujúcu dvojročnú prípravu učiteľov ako bola zavedená na cirkevných učiteľských preparandiách (Banská Bystrica, Košice, Nové Zámky, Spišská Kapitula, Trnava), bol skromnejší než neskôr realizované učiteľské semenisko vo Veľkej Revúcej.

Učebnému plánu ponechával možnosť zmierniť, rozšíriť alebo spraviť podľa okolností a svoje náklady vo veci predložiť superintendentovi a dištriktuálnemu konventu (Horečný, 1972). Navrhoval vyučovať: náboženstvo, slovenský, maďarský, nemecký jazyk, matematiku, zemepis, metodiku, dušeslovie a hudbu, príp. peknopis[6]. V prvej triede má byť týždenná výmera 27 hodín, v druhom 18, nakoľko ťažisko tohto ročníka spočíva v praktickej výučbe. Za zaujímavé možno považovať zaradenie dušeslovia (psychológie) do programu vyučovacích predmetov, možno aj za cenu vypustenia takého tradičného predmetu ako hospodárstvo a záhradníctvo.

[6] *Aké predmety sa v minulosti učili? Mnohé z nich sa podobali na tie dnešné – matematika, rysovanie, zemepis, dejepis, prírodopis, spev či telesná výchova. Nájde sa však i zopár zaujímavostí. Počas prvej ČSR sa napríklad na ľudových školách vyučoval prírodospyt, čo bol akýsi základ z viacerých vied. Učil sa tiež jazyk československý, počty s náukou o tvaroch meričských, ručné práce „chlapecké" či dievčenské s náukou o domácom hospodárstve, počtovanie a merba, prípadne zdravoveda. Na vysvedčeniach z medzivojnového obdobia sa objavuje aj hodnotenie „pilnosti - peknopisu", pravdaže, náboženstvo, ktoré z osnov vyradili až komunisti. Už od čias Uhorska sa veľmi dbalo i na výučbu krasopisu. „Väčšina dokumentov sa vtedy písala ručne. Ak chcel niekto pokračovať na vyššie školy a nebodaj sa stať úradníkom, musel mať úhľadné písmo."*
(*https://zurnal.pravda.sk/spolocnost/clanok/434162-najstarsie-vysvedcenia-boli-este-bez-znamok/*)

Pozitívnou črtou Kalinčiakovho návrhu je požiadavka zriadiť vyššie školy reprezentované bohosloveckým a právnickým štúdiom v sídlach gymnázií. Ukončené gymnaziálne štúdium malo byť podmienkou prijatia na vyššiu školu. Aj tu mala byť vyučovacou rečou slovenčina, pričom na právnickom štúdiu sa mal aspoň jeden predmet vyučovať po nemecky a maďarsky, na bohosloveckom štúdiu zasa po nemecky a latinsky. Pri bohosloví počítal Kalinčiak s trojročným štúdiom, po ukončení ktorého mal absolvent stráviť ešte aspoň jeden rok na ev. teológii vo Viedni alebo v Nemecku. Pri vyššom vzdelávaní odporúčal používať (pokiaľ boli k dispozícii) učebnice písané po slovensky alebo v bibličtine, pri odborných predmetoch aj učebnice nemecké, latinské a maďarské (napr. právoveda), museli mať však príslušné schválenie superintendenciou. V tejto časti Kalinčiakovho návrhu absentovala predstava technicky orientovaného štúdia či už na úrovni strednej alebo vyššej školy.

Kalinčiakov návrh Ústrojnosť školstva v Superintendencii evanjelickej a. v. Prešporskej z roku 1862 je po každej stránke zaujímavým školským reformným dokumentom. Je dokladom úsilia ev. a. v. cirkvi uchovať si svoju školskú autonómiu v celom rozsahu školského systému ako v organizácii, tak aj v obsahu vzdelania, a to aj napriek narastajúcemu úsiliu štátu zasahovať do ich kompetencií. Napriek tomu sa nevyhýba ani výraznejšiemu rešpektovaniu existujúcej školskej legislatívy. Je aj dokladom úsilia skvalitňovať prípravu študujúcej mládeže. Návrh prekračuje úzko konfesionálne hranice a pokúša sa na základe praktických skúseností aplikovať viaceré spoločenské, národné, pedagogické a didaktické princípy, ktoré zaznievali na prelome 50. a 60. rokov 19. storočia vo všetkých zložkách národne uvedomelej reprezentácie.

Záver

V štúdii sme sa zaoberali pedagogickým profilom Jána Kalinčiaka, jeho analýzou a zhodnotením.

Môžeme konštatovať, že Kalinčiakova pedagogická činnosť vždy presahovala rámec školy, na ktorej pôsobil.

Najdôležitejším prameňom poznania Kalinčiakových pedagogických náhľadov sú jeho reči, ktoré po nemecky prednášal na začiatku a na konci školského roka študentom v Těšíne. Je zaujímavé, že za svojho pôsobenia v Modre nemal pri uvedených príležitostiach takéto prejavy k žiakom alebo aspoň sa nepodarilo získať o nich svedectvo. Andrej Mráz sa domnieva, že ich v Těšíne z prestížnych dôvodov zaviedol pre národne veľmi diferencovaných žiakov, ale i kvôli profesorom, medzi ktorými boli ideové a politické rozpory. Harmonizujúci a tolerantný tón a obsah rečí mohol zmierňovať atmosféru ideové i národne diferencovaného školského prostredia.

V súlade s vlastnou výchovou a filozoficko-pedagopgickou orientáciou videl Kalinčiak problémy výchovy, prirodzene, z kresťanskej perspektívy a z pozície idealistického svetonázoru. Alfou a omegou všetkého pedagogického

snaženia mu bol ideál **človeka - humanistu**, inšpirovaný aj koncipovaný v herderovskom poňatí humanity. No jeho požiadavka výchovy „ľudského" človeka vysokej kultúrnej úrovne, jeho boj za dôstojnosť a integritu jednotlivca, nevyhnutnosť jeho prípravy na život v spoločnosti, teda myšlienky a názory, nezávislé od času, v ktorom a pre ktorý boli vyslovené, majú univerzálny význam a sú podnetné i pre našu súčasnosť.

Kalinčiak sa v svojich príhovoroch k študentom prejavuje ako mysliteľský typ učiteľa, ktorý sa zamýšľa nad filozofiou výchovy a usiluje sa o akúsi sústavu pedagogickej filozofie. Nie sú to konvenčné riaditeľské prejavy s mentorskou interpretáciou predpisov, školských zákonov, pravidiel a moralizátorských pokynov. Neraz sa nám zdá, že mladí gymnazisti nemohli hĺbku jeho myšlienok ani chápať, akoby Kalinčiak viedol monológ o tom, v čom vidí budúci kultúrny vývin jednotlivca a spoločnosti a ako chápe otázky, ktoré s tým súvisia. Charakteristická je jeho duchaplnosť, myšlienkový pátos a vychovávateľská vášeň pre ľudský pokrok a zušľachtenie. Kalinčiakove reči sú prejavom pedagogického optimizmu, vo výchove vidí dôležitý prostriedok spoločenského vývinu. Svoju mládež učil disciplíne, vštepoval jej lásku k práci, činorodosť, čo je akýmsi zárodkom princípu aktivity vo výchove. Kalinčiak sa často obracia na city mládeže, najmä na cit zodpovednosti, (spravodlivosti, na cit pre plnenie povinností, vidiac v nich spoľahlivú záruku utvárania pozitívnych čŕt žiakovej osobnosti. Zdôrazňoval vedecký základ každého učebného predmetu, no vyzdvihoval aj jeho výchovnú zložku, kliesniac cestu výchovnému vyučovaniu. Pripomínal študentom, že škola sa snaží vychovať z nich mladých ľudí, ktorí by si mali odniesť do života pevnú vôľu, zveľadené pracovné schopnosti, životnú „zdatnosť", vnímavé zmysly i odvahu bojovať.

Kalinčiakove názory sú dôkazom jeho psychologickej fundovanosti. Požaduje veku primeranosť učiva, jeho postupné znáročňovanie, aby sa neprimeranými požiadavkami nepodlomila v žiakoch dôvera vo vlastné sily. Názorne a v súlade s vekom študentov vysvetľuje pojem cieľavedomosti výchovy a vyučovania, črtajúc im perspektívny cieľ, pre ktorý sa učia. Uvedomuje si potrebu systémovosti školského vyučovania a zdôvodňuje zmysel a význam učebných predmetov.

Kalinčiak veril v pretváraciu moc ideí pravdy, krásy a dobra, ktoré v človeku disciplinujú vôľu, zušľachťujú v ňom prírodu, otupujú jeho egoizmus, a tak mu pomáhajú zaujať miesto v spoločnosti. V Kalinčiakových rečiach sa v rozličných variáciách ozýva požiadavka súčinnosti mládeže so snahami po zlepšení ľudského rodu, úcta k rozumu a pravde, túžba po ľudskej a mravnej ušľachtilosti, ale aj skepsa, či sa ľudstvu podarí objaviť niečo nové, keď tu vlastne všetko už bolo.

Spomenuli sme, že Kalinčiak pozerá na otázky výchovy z filozofického stanoviska. Ako všetci štúrovci, aj Kalinčiak si osvojil hlboké filozofické vzdelanie, ktoré pohotovo aplikoval na svoje pedagogické názory a požiadavky.

S Kantom ho spájal dôraz na nevyhnutný mravný kategorický imperatív v človeku, s Herderom ideál humanity, s Fichtem viera v pokrok a ustavičné napredovanie, výzva k ustavičnému sebazdokonaľovaniu a požiadavka súčinnosti všetkých pri realizácii kultúrneho poslania, so Schlegelom požiadavka charakternosti a mravnosti.

Osobitnú zmienku si zasluhuje formálna stránka Kalinčiakových príhovorov; sú presné, svojské, s básnickým dychom, obrazovo a výrazovo sugestívne. Častými rečníckymi otázkami a odpoveďami, prirovnaniami, antitézami, litotesmi, aliterácia mi, kontrastným uvádzaním kladov a záporov, vrúcnymi osloveniami a zvolaniami dosahuje autor pôsobivý rečnícky účinok.

Kalinčiak bol múdrym i láskavým pedagógom, obrancom tamojších mladých Slovákov, budovateľom tamojších študentských knižníc, študentskému spolku Slávie vydobyl právo verejnosti. A hoci najmä harmonizoval, predsa nebol po vôli těšínskym germanizátorom. Intrigánsky strpčovali v Těšíne život vlastne všetkým tamojším známym Slovákom, exulantovi Michalovi Hodžovi, kňazovi Jánovi Borbisovi[7] a zaslúžili sa aj o to, aby bol Kalinčiak predčasne penzionovaný.

Škoda, že sa po Kalinčiakovi nezachovali alebo predbežne nie sú známe také dokumenty, na podklade ktorých by bolo možno spoľahlivo rekonštruovať systém jeho pedagogického postupu pri vyučovaní. Je však viac svedectiev, že učiteľské povolanie bral vážne, že ho plnil svedomito, že mu venoval všetok svoj čas.

[7] *Bol evanjelickým farárom, pedagógom, publicistom, etnografom, cirkevným historikom ale i mužom oddaným národu. Narodil sa 24. 6. 1832 vo Vrbici, teraz mestskej časti Liptovského Mikuláša. Základné vzdelanie získal vo vrbicko-mikulášskych školách v rokoch 1841 – 1848. Neskôr študoval v Rožňave a na lýceu v Kežmarku, ktoré bolo v tých časoch spojené aj so štúdiom teológie a stal sa levítom (učiteľom i kazateľom) v Mengusovciach na Spiši.Túžba po vyššom vzdelaní však spôsobila, že ako 24-ročný sa rozhodol ísť študovať na teologickú fakultu do Viedne. Potom pokračoval na štúdiách v Lipsku, Berlíne, Roztoku a Erlangene. Za kňaza bol vysvätený v Martine 6. októbra 1863 superintendantom Karolom Kuzmánym. V tomto roku prišiel aj do Čáčova, kde pôsbil dva roky (1863 – 1865) a po svojom príchode sa zaslúžil o postavenie evanjelického kostola. Dovtedy v obci bol len rímskokatolícky kostol a čáčovská evanjelická cirkev bola len filiou senického zboru. V roku 1863 sa však osamostatnila a Ján R. Borbis sa stal prvým evanjelickým farárom. V nasledujúcom období zbor pristúpil aj k vybudovaniu vlastného kostola, ktorého základný kameň bol položený už začiatkom roku 1864. V priebehu niekoľkých mesiacov bola dokončená hrubá stavba a v tom istom roku bol i vysvätený. V nasledujúcom roku 1865 však J. R. Borbis odišiel ako kazateľ a učiteľ do poľského Tešína. O niekoľko rokov neskôr (1872) prijal pozvanie do nemeckého Gillersheimu a po troch rokov pôsobenia odchádza do Hachmühlena, kde zotrval 14 rokov. Ako 67-ročný odišiel na zaslúžený odpočinok. Žil v meste Hammeln, kde zomrel ako 81-ročný 15. marca 1913. Hoci väčšinu svojho života pôsobil v zahraničí, nikdy neprestal pracovať a zaujímať sa o svoju rodnú cirkev. Dokazujú to jeho spisy a články uverejňované samostatne a v časopisoch. Ako kandidát teológie napísal a vydal v Lipsku v nemčine Dejiny evanjelickej cirkvi v Uhrách, za čo mu lipská teologická fakulta udelila akademickú hodnosť Lic. theol. (licenciát teológie). V Berlíne napísal a vydal Srdečné slovo na čase k slovenským rodákom (v nemčine). Z ďalších spisov je pozoruhodná nemecky písaná, Mučenícka cirkev evanjelických Slovákov v roku 100-ročného jubilea založenia. Týmto spisom sa mu podarilo vzbudiť u vážených mužov Nemecka záujem o Slovákov - evanjelikov.*

Jeho žiaci Holuby a Zoch chvália Kalinčiaka i ako pedagóga. Zo zachovaných dokumentov poznávame Kalinčiaka ako učiteľa, ktorý jasne vie, čo má a čo chce dosiahnuť u zverených žiakov, že pozná celý komplex činiteľov, ktoré podmieňujú výsledky školskej výchovy. Z jeho vrelého ocenenia učiteľskej práce vidieť, že jasne chápal učiteľov zástoj v spoločnosti, vystihol veľký spoločenský dosah jeho vychovávateľského pôsobenia a videl v ňom dôležitého činiteľa, ktorý môže urýchľovať progresívny proces vývinu spoločnosti. Pre takýto charakter môžu byť Kalinčiakove pedagogické náhľady podnetné i v podmienkach dnešného školstva.

Kalinčiakov návrh Ústrojnosť školstva v Superintendencii evanjelickej a. v. Prešporskej z roku 1862 je po každej stránke zaujímavým školským reformným dokumentom. Je dokladom úsilia ev. a. v. cirkvi uchovať si svoju školskú autonómiu v celom rozsahu školského systému ako v organizácii, tak aj v obsahu vzdelania, a to aj napriek narastajúcemu úsiliu štátu zasahovať do ich kompetencií. Napriek tomu sa nevyhýba ani výraznejšiemu rešpektovaniu existujúcej školskej legislatívy. Je aj dokladom úsilia skvalitňovať prípravu študujúcej mládeže.

Ján Kalinčiak svojimi názormi i tvorbou bol opravdivým humanistom. Od osobného cez národné smeroval k všeľudskému. Práve tým presiahol svoju dobu a patrí i dnešku. Nie ako relikvia, ale ako živá hodnota.

Bibliografia

Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 3. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2002, 406 s. ISBN 80-7140-143-9.

GOLÁŇ, K. 1958. Ako sa na Slovensku učilo. Bratislava : SPN, 1958. 221 s.

HOLUBY, J. 1895. Z mojich žiackych časov modranských. In Slovenské pohľady, 1895, s. 76.

HOREČNÝ, L. 1972. K pedagogickému profilu Jána Kalinčiaka. In Jednotná škola, roč. 24, 1972, č. 6, s. 554 – 567.

CHRUPKA, A. 1967. Jubileum štúrovca – pedagóga. In Učiteľské noviny, roč. 17, 1967, č. 35, s. 8.

KALINČIAK, J. 1965. O literatúre a ľuďoch. Bratislava : SVPL, 1965. 435 s.

MICHALIČKA, V. 2007. Ján Kalinčiak a jeho školský reformný návrh z roku 1862. In Pedagogická revue, roč. 59, 2007, č. 1, s. 75 – 81.

MRÁZ, A. 1936. Ján Kalinčiak. Martin : Matica slovenská, 1936. 292 s.

Pedagogická encyklopédia Slovenska 1. Bratislava : Veda, 1984, 742 s.

PRAŽÄK, A. 1933. Kalinčákovy Řeči k studenstvu. Zborník Pavlovi Bujnákovi ctitelia, priatelia, žiaci. Bratislava : Academia, 1933, s. 19 – 27.

Slovenské pohľady, 55, 1939, č. 8 – 9, s. 501.

STRUHÁR, J. 1972. Kalinčiak ako pedagóg. In Rodina a škola, roč. 19, 1972, č. 8, s. 242 – 243.

ŠPÁNIK, J. 1977. Ján Kalinčiak ako pedagóg. In Učiteľské noviny, roč. 27, 1977, č. 3.

Doc. PaedDr. PhDr. Miroslav Gejdoš, PhD.
Katedra pedagogiky a špeciálnej pedagogiky
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
miroslav.gejdos@ku.sk